

LEDUNGEN

Kultur och miljö i Stockholms län

Nr 1 2021 40kr

Silverskatten i Täby

Förlegad och mossig? Nej, erfaren och aktiv!

I **Sverige sticker** synen på äldre ut. Covid-19 pandemin har förvärrat bilden. Sverige är uppmätt som det fjärde sämsta landet i världen på att respektera äldre.

Två miljoner svenskar är över 65 år. 1913 beslutade Sveriges riksdag, första landet i världen, om en allmän pensionsförsäkring från 67 års ålder. Det är en social förmån där man nu har viss frihet att, utifrån individuella förhållanden, själv bestämma om uttaget mellan 63 och 68 år.

65 år är en sak, men betyder det att man för den skull blivit värdelös och överflödig i samhället? Absolut inte! Många fortsätter med yrkesarbete i olika former. Många engagerar sig i ideellt arbete, allt efter tid och lust. Och visst ser vi med all önskvärd tydlighet hur äldre med kunskaper, erfarenheter och engagemang är en mycket betydelsefull resurs i många av grenarna i det som kallas civilsamhället – sysselsätter sig i idéburna organisationer och ideella föreningar, väldigt många i hembygdsrörelsen.

Bara i hembygdsrörelsen finns 420 000 medlemmar som utför mer än 4 miljoner ideella arbetstimmar om året. En hel del av detta utförs av 70-plussare. Det motsvarar ett företag eller en myndighet med drygt 1 920 årsanställda. Fantastiskt!

Äldre i hembygdsrörelsen bär på mängder av berättelser om livet nu och förr, gör de som levde före oss levande och bevarar för framtiden.

Så kom Coronapandemin. Äldre äldre och 70-plussare kunde drabbas särskilt hårt. Jättetråkigt, för alla. Och som lök på laxen: Sätt er i karantän. Omtanke och välvilja, säkert. Men, i ett slag blev 1,6 miljoner svenskar, 16 procent av befolkningen, plötsligt "väldigt gamla" och kände sig ha passerat "bäst-före-datum". Att påbudet kom från den myndighet som har att värna om Folkhälsa gjorde inte saken bättre, tvärt om. Vet hut! Dags för myndigheten att lära sig att även de som blivit pensionärer är människor, ofta vitala, aktiva, arbetande och viktiga i samhället.

Vi funderar ofta över hur vi ska hålla våra hembygdsföreningar levande och inte förlora kulturarvet. Ett är då viktigt, att vi årsrika håller oss levande i dubbel bemärkelse och fortsätter att engagera oss och dela med oss.

Jag tänker på Stig Claesson, den skarpsinnige söderkisen Slas, och hans filmatiserade bok "Vem älskar Yngve Frej". Där skomakare Gustafsson, mannen som hade gjort sitt, satte upp skylten "Fornminne" vid brevlådan. Men nej, det finns tack och lov många 70-plussare, som till skillnad från skomakarn, uppfattar att de ännu inte gjort sitt. Som minns och vill vara aktiva och inte tänker låta de kulturella

tegarna gro igen, som dessutom vårdar fornminnen. Tillsammans ska vi fortsätta att ta väl hand om vår hembygd.

Lars Nylén

*Styrelseledamot,
Stockholms läns hembygdsförbund*

Innehåll

2 Ledare

3 Silverskatten i Täby

6 Kulturarv: immateriella frågor

8 Minnesord och separat ljudarkiv

10 Att göra döda platser levande

13 Tätortsnära natur

14 Turism i hembygden

16 Krönika

17 Samtidsbild – Läns museet

18 Bokrecensioner

21 Notiser

Omslagsbild: Acta konserveringscenter

*Rosanna Jönis, Uppdrag arkeologi, skrapar fram urnan med skatten.
Foto: Arkeologerna*

Silverskatten i Täby

Den 28 oktober 2020 skrapade fyllhammare och skärslevar i Vikbys jord för sista gången. Den fysiska delen av undersökningen var avslutad och arkeologerna kunde nu offentliggöra något som de flesta arkeologer endast får drömma om att hitta och som omedelbart gav eko långt utanför Sveriges gränser, en rik silverskatt innehållande bland annat ett världsunikt mynt!

TEXT: LEIF GRÖNWALL, TÄBY HEMBYGDSFÖRENING

”Arkeologer har sedan 1700-talet endast hittat tre, eventuellt fyra, liknande skatter tidigare i vårt län. Det säger en del om hur sensationellt fyndet är.”

Undersökningsområdet, omedelbart söder om E18 vid Viggbyholms trafikplats i Täby, med ständigt trafikbrus, var på yngre järnåldern en vacker liten höjdpåse med röda klippor, terrasserings, i öster sluttande ned mot inre delen av en kilometerlång havsvik.

Vikby gårds bägge gravfält, omedelbart norr och söder om boplatsen, vittnade knappast om en storgård men förundersökningen 2019 med flera fynd av amuletter, amulettringar, pilspetsar, med mera hade fått platsen att kännas speciell. Vad som väntade skulle dock överträffa allas förväntningar. I ett av gårdens hus hittades en silverskatt ned-

lagd i en urna och gömd i jorden under husets golvplankor någon gång på 1000-talet.

Att något fynd utöver det vanliga väntade när urnan började framträda hade arkeologen Maria Lingströms metalldetektor redan avslöjat men när en halsring av silver penslades fram, i ett skick som om den kunde varit nedlagd igår, trodde arkeologerna knappast sina ögon. Och detta var bara början. Innan urnans botten var nådd hade ytterligare sju halsringar, två armringar, en ring, två silverpärlor och tolv silvermynt med hängen tagits upp. Totalt drygt 0,7kg silver, allt mycket välbevarat.

Mynten, nedlagda i en tygpåse av lin, bestod av fem arabiska så kallade dirhomer samt sju europeiska, bland andra engelska mynt präglade av kung Ethelred II (död 1016). Ethelredmynt har kommit i mängder till Norden som resultat av så kallade danagälder. (Lösensumma som erlades till vikingar för att slippa härjningar.) Ett av de europeiska silvermynten kommer från staden Rouen i Normandie och är helt unikt i sitt slag. Denna mynttyp, som troligen kan dateras till 900-talet e. Kr. är hittills endast känd genom två teckningar från 1790, enligt professor Jens Christian Moesgaard vid Stockholms universitet som bedömt mynten. Myntet är alltså det enda kända exemplaret i världen. Och det hittades i ett litet hus, på en liten gård i Sverige/Täby/Viggbyholm!

Arkeologer har sedan 1700-talet endast hittat tre, fyra, liknande skatter tidigare i vårt län. Det säger en del om hur sensationellt fyndet är. Att skatten dessutom har kunnat härledas till ett hus gör fyndet än mer unikt. Allt tyder på att skatten lades ned för att senare kunna tas upp igen. Men varför blev denna förmögenhet kvar i jorden?

För arkeologerna har undersökningen av Vikby bara börjat, i sinom tid kommer deras slutsatser att publiceras i form av en vetenskaplig rapport samt en populärvetenskaplig skrift. Under tiden kan vi arkeologientusiaster endast fundera, fantisera och spekulera:

Vem var ägaren till skatten? En hemvändande viking som själv varit med om att erövra skatten? En handelsman som på ett eller annat sätt lyckats i affärer? En rik änkas smycken? Vetskapen om gömstället under golvet i det lilla huset kan knappast ha varit känt av någon annan än hen

UTGRÄVNINGARNA

Utgrävningarna gjordes vid Skördevägen, Viggbyholm, Täby. Tidigare en boplatz på en liten vacker höjdpåse sluttande ned mot en dåtida havsvik. Boplatsen tros vara gården Vikby, det ursprungliga Viggbyholm. Gården bedöms ha tillkommit under folkvandringstid, ha haft sin storhetstid under vikingatid och nedlagts under tidig medeltid.

Utgrävningarna gjordes 1 juni till 28 oktober 2020 (med tre veckors semesteruppehåll) av arkeologer från Statens historiska museer i samarbete med Uppdrag arkeologi. På platsen ska nu byggas affärs- och bostadshus samt en tennishall.

Mer om fornminnen i Täby finns på hembygdsföreningens sida: hembygd.se/taby/page/17013

Gårdsområdet från luften med spår av hus markerade. Vid pilen, platsen för silverskatten. Foto: Leif Grönwall

Kanten av krukans synlig samt de övre halsringarna.
Foto Arkeologerna

Normandiska myntet från Rouen.
Foto: Acta konserveringscenter

själv eftersom skatten inte grävdes fram efter ägarens död. Dog samtliga på gården vid samma tillfälle? Var det familjeklenoder?

När jag i somras och höstas tillbringade många dagar på gården snurrade massor av tankar, funderingar och frågor runt i min skalle. Redan före upptäckten av skatten kändes Vikby som en mycket speciell gård, varför? Storleken? Knappast, det var inte någon storgård. Amuletringarna? En stor mängd funna på gårdsområdet. Jag tror inte att man funnit några amuletringar i Täby tidigare, jag känner i alla fall inte till några. På Vikbygården dök de upp överallt. Måste haft något med gårdens verksamhet att göra. Vädjan till gudar inför en resa ut på havet eller tacksamhet för att man kommit helskinnad tillbaka? Bitarna av vridkvarnar (fortida handkvarnar) som hittats i stor mängd? De verkar medvetet nedlagda, varför? Var Vikby något helt annat än en vanlig mindre gård med traditionellt jordbruk och boskapsskötsel? Kanske en transitohamn för handel in i landet

och ut i världen? Varför övergavs gården? Kan det ha berott på landhöjningen? I slutet av gårdens existens borde den ha varit kristnad. Vikingatiden hade gått över i medeltid. Flyttades verksamheten eller lades den ned?

Arkeologerna tror att Vikby funnits på platsen från folkvandringstid till tidig medeltid alltså i ca 700 år. Givetvis måste gården ha genomgått många olika stadier under seklernas lopp. För att sätta det i relation till vår egen tid uppmärksammar vi i år att det är 500 år sedan Stockholms blodbad inträffade.

Vad händer nu med fynden? Efter rengöring, analysering, konservering och registrering blir slutstationen Statens historiska museers förråd. Jag utgår ifrån att silverskatten med tiden kommer att ställas ut på Historiska museet för allas beskådan. Myntens slutstation blir Ekonomiska museet, före detta Kungliga myntkabinettet, som numera finns i Historiska museets lokaler. Det världsunika myntet från Rouen lär bli en huvudattraktion. ♦

”De verkar medvetet nedlagda, varför? Var Vikby något helt annat än en vanlig mindre gård med traditionellt jordbruk och boskapsskötsel? Kanske en transitohamn för handel in i landet och ut i världen? Varför övergavs gården? Kan det ha berott på landhöjningen? I slutet av gårdens existens borde den ha varit kristnad. Vikingatiden hade gått över i medeltid. Flyttades verksamheten eller lades den ned?”

Levande traditioner

Midsommarfirande med lek och dans arrangeras av föreningar och kommuner över hela landet. Det är ett bra exempel på ett kulturarv som vi inte fysiskt kan ta på, men som lever och överförs mellan människor – ett immateriellt kulturarv.

TEXT: ANNIKA NORDSTRÖM

Tillsammans med olika former av kunskaper, hantverk, ritualer, musik eller berättelser finns "Dans och lek kring midsommarstången" infört på Levande traditioner – Sveriges nationella förteckning över immateriella kulturarv. Den förvaltas av Institutet för språk och folkminnen (Isof) och är en del av arbetet med Unescos konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet.

Det är Svenska Folkdansringen som tillsammans med Isof har utformat den beskrivning som finns av dans och lek kring midsommarstången, en företeelse som också omfattar många hembygdsföreningar. Levande traditioner innehåller nu cirka 50 exempel, som är indelade under olika rubriker. Gå in på www.levandetraditioner.se och läs om allemansrätten, fika, fåbodkultur, Hammarkullekarnevalen, klinkbyggda båtar, kroppkakor, levande rollspel, nyckelharpa, den judiska högtiden

Purim, skinnberedning, trasmattor och mycket mer. Där finns också exempel på hur man kan arbeta för att vidareföra kunskaper och uttryckssätt in i framtiden.

Att skapa en eller flera nationella förteckningar hör till Unescokonventionens grundläggande krav. Levande traditioner kan ses som en kunskapsbank, ett redskap för att dokumentera och synliggöra immateriella kulturarv. Bland alla aktörer som har varit in-

volverade i arbetet har det funnits en vision om att den ska bli en växande kunskapskälla om traditioner i vår tid. Den ska visa bredd och mångfald; konventionen omfattar inte bara ett majoritetssamhälles kulturarv, utan också traditioner som överförs inom mindre gemenskaper.

Unesco är FN:s organisation för fredarbete genom samarbete inom utbildning, forskning, kultur och kommunikation. Kulturprogrammen syftar till att bevara mångfalden av kulturarv, skapa dialog och utbyte och att arbeta fram gemensamma mål och metoder i form av konventioner. I centrum för Unescos konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet står den aktiva, kulturskapande människan. De som är direkt berörda – lokalsamhällen, grupper, utövare och olika organisationer – ska ges möjlighet till delaktighet. Centralt är också att kulturarv

UNESCOKONVENTIONEN

Unescos konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet antogs 2003 för att uppmärksamma kulturarv i form av exempelvis traditioner, hantverk, berättande och musik. Tanken är att föra vidare kulturell mångfald, mänsklig skaparkraft och uttryck till kommande generationer. Konventionen ska också främja internationellt samarbete och bistånd. År 2011 anslöt sig Sverige till konventionen, som hittills undertecknats av 180 stater. Institutet för språk och folkminnen (Isof) ansvarar för arbetet i Sverige i samarbete med bland annat Nordiska museet, Nämnden för hemslöjdsfrågor, Riksantikvarieämbetet, Sametinget och Statens musikverk. Fyra expertnoder har skapats med ansvar för olika områden. Till varje nod har knutits nätverk av organisationer, ideella aktörer och experter.

Som första land i Norden har Sverige valts in i den mellanstatliga kommittén för arbetet med att trygga det immateriella kulturarvet. Uppdraget gäller för perioden 2020–2024. Kommittén ansvarar för att konventionen genomförs på internationell nivå.

DEN NATIONELLA FÖRTECKNINGEN

De länder som anslutit sig till konventionen ska upprätta nationella förteckningar över immateriella kulturarv. Dessa ska vara redskap för att identifiera, beskriva och förmedla kunskap om olika delar av det immateriella kulturarvet. De kan omfatta

allmänt spridda traditioner och kunskaper, men också sådant som bara utövas av en liten grupp människor. Sveriges förteckning heter Levande traditioner. Alla är välkomna att lämna förslag och delta i arbetet med den: levandetraditioner.se

ska föras vidare med respekt för olika gemenskaper. Det som strider mot etiska normer, mänskliga rättigheter, hållbar utveckling eller lagstiftning omfattas inte. På ich.unesco.org/ finns bland annat redskap för att beskriva sambandet mellan immateriella kulturarv och FN:s globala mål för hållbar utveckling.

Medlemsländerna kan nominera kulturarv till konventionens internationella listor samt till ett register över goda metodexempel. Sverige har i Kulturarvspropositionen 2016/17 framhållit registret som en förebild i konventionens anda, som kan användas som en källa till inspiration och engagemang. År 2018 blev Sagobygden från Kronoberg, som arbetar med vidareförande av muntligt berättande, upptaget i det internationella registret. På vår svenska nationella förteckning finns bland annat hembygdsrörelsen och olika föreningars arbete med att

vidareföra bygders historia, miljö och sociala liv samt Mångkulturellt centrumets metod för att dokumentera och sprida kunskap om firandet av högtider och minnesdagar genom den Mångkulturella almanackan.

Unescos konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet innebär en rad åtaganden, men också möjligheter och utmaningar. De immateriella kulturarven kan skapa känslor av gemenskap och tillhörighet, men ur ett annat perspektiv också gränser och utanförskap. Men konventionen kan ses som en plattform för att synliggöra och trygga förutsättningarna för immateriella kulturarv. Genom dem kan vi föra med oss kulturell mångfald och uttryck från det förflutna som tillgångar in i framtiden. Immateriella kulturarv är inte bara mångfaldiga, utan kan också likna varandra i olika delar av världen; de har potential att sammanföra människor, ge alternativa sätt att lära känna varandra och mötas. ♦

”De immateriella kulturarven kan skapa känslor av gemenskap och tillhörighet, men ur ett annat perspektiv också gränser och utanförskap. Men konventionen kan ses som en plattform för att synliggöra och trygga förutsättningarna för immateriella kulturarv. Genom dem kan vi föra med oss kulturell mångfald och uttryck från det förflutna som tillgångar in i framtiden.”

ANNIKA NORDSTRÖM, ANSVARIG FÖR ARBETET MED UNESCOS KONVENTION OM TRYGGANDE AV DET IMMATERIELLA KULTURARVET VID INSTITUTET FÖR SPRÅK OCH FOLKMINNEN.

Foto: Joachim Bago.

In memoriam

Sture Wärlinder har avlidit i en ålder av 83 år. Han efterlämnar hustru Ulla, barn, barnbarn och barnbarnsbarn.

Sture föddes på gården Wärlingsö i Malsta socken nära Norrtälje. Efter skolgången arbetade Sture med jord- och skogsbruk. När ryggen sade ifrån valde han lärarbanan, och arbetade som lärare 1967-1991.

Sture kom in i länsförbundets styrelse 1982, först som suppleant, ett år senare som ordinarie. Sture var då drivande för att starta hembygdsföreningen i Roslags-Bro och blev också dess förste ordförande. Trots omfattande arbete med en egen firma i utbildningsbranschen och arbete som rektor i Uppsala engagerade han sig i förbundet och på hans förslag bildades två arbetsgrupper; en byggnadsvårdsgrupp och en dokumentationsgrupp. Med hjälp av kunniga och entusiastiska deltagare skrevs artiklar i Ledungen, arrangerades kurser och

konferenser och genomfördes besök hos medlemsföreningar.

När förbundet beslutade inrätta ett byggnadsvårdspris med ekonomiskt stöd från Länsförsäkringar blev Sture medlem av juryn. Detta ledde senare till att han anlitades även av Sveriges hembygdsförbund som inrättade ett liknande pris. Så småningom bildade förbundet en skärgårdsgrupp och även för den räckte Stures engagemang till.

Sture hade nu lämnat förbundsstyrelsen men drogs in i frågan om Ledungens framtid. Det var svårt att hinna med datoriseringen och då erbjöd

sig Sture att hjälpa till och samtidigt lära upp undertecknad. Detta var en oerhört viktig insats och ledde till en lång vänskap mellan Sture och mig.

De sista åren engagerade sig Sture även i Sveriges hembygdsförbund, framför allt i byggnadsvårdsfrågor. För sin omfattande kulturverksamhet fick Sture motta Hazeliuss-medaljen och Sveriges hembygdsförbunds plakett för värdefull gärning för hembygdsvården.

Kjell Nilsson,
*fd hembygdskonsulent,
Stockholms läns hembygdsförbund*

Foto: Olle Anderstam

*Förre ledamoten i styrelsen för Stockholms läns hembygdsförbund, Sture Wärlinder, hade en ovanlig hobby, han spelade in ljud. Frilansjournalisten Olle Anderstam, Norrtälje, gjorde 2014 en intervju med Sture Wärlinder, som Ledungen fått tillåtelse att publicera. Du kan lyssna på några av ljuden på Ledungens webbsida: hembygd.se/stockholm/page/3666
Vad som ska hända med Stures stora ljudarkiv är inte klart, men Sveriges Hembygdsförbund hoppas kunna bevara det för framtiden.*

Sture samlade på läten från förr

Hemma i köket hos Sture Wärlinder kan man höra det rytmiska malandet från en kaffekvarn. Det är helt i sin ordning. Men här i spisvärmern kan man också få höra ljuden av ett ånglok, en stocksåg och liens väg genom gräset. Sture samlar på vår akustiska historia och har idag över 10.000 läten inspelade.

TEXT: OLLE ANDERSTAM

- **Hörde du att** det var en kvinna som slog, undrar Sture och påpekar – självklart – att pigorna hade ett kortare liedrag genom gräset.

Gissningarna om vad vi hör spretar åt olika håll. Sture Wärlinder har emellertid den bakgrund som krävs för att själv ha upplevt de ljud han samlat på band och CD.

– Första jobbet var som odalmans-assistent, säger Sture och plirar över glasögonen som för att se om titeln genomskådats.

– Jag började helt enkelt, förtydligar han, min bana som dräng till far min hemma på gården i Wärlingsö utanför Norrtälje.

Långt senare fick han medalj av

Nordiska museet för sin hembygdsvårdande gärning och sitt arbete med att bevara de gamla ljuden.

– Minnena av ljud fungerar på samma sätt som vårt doftminne. När vi hör ett ljud, eller känner en doft, förflyttas vi omedelbart till den tid och plats där vi först förnam det, konstaterar Sture, trycker på CD-spelarens fjärrkontroll och visar tydliga tecken på att trivas.

Att lyssna på ljuden från förr, och minnas eller associera i rätt riktning, handlar till stor del om vilken generation man tillhör.

Utanför köksfönstret sitter en hackspett och slår sina trumvirvlar. Den påminner oss om att det fanns ljud även

före mänsklighetens gryning. Mellan virvlarna bjuder Sture på människans egna läten. Han framkallar de autentiska ljuden av ett ankarspel, sågning och upptagning av sjöis, handmjölkning och någon som skär vass.

– Vet du vad det här är, frågar Sture roat medan han tänder pipan.

Ett kärvt och regelbundet knarrande avslutas med ett lätt skrammel och ett mer bestämt skrapande ljud. Har man inte hört detta i sin uppväxtmiljö blir tankarna grumliga och man får svårt att föreställa sig var och vid vilken årtid det utspelas.

– Det var en man som gick i 15 graders kyla över ett snötäckt gårdstun för att lägga en hasp på en boddörr. Ett

Göran Furuland har avlidit i en ålder av 88 år och efterlämnar döttrar och barnbarn.

Göran föddes och växte upp i Målung. Efter studentexamen gick Göran en musikärlärodbildning på Folkliga Musikskolan i Arvika 1952-55. Där-efter studier vid Uppsala universitetet vilket resulterade i en fil mag i nordiska språk, geografi och historia.

Senare sadlade Göran om och utbildade sig till bibliotekarie. År 1971 fick Göran tjänst som biblioteks- och kulturchef i Upplands-Bro kommun och fick en god kontakt med hembygdsföreningarna i kommunen.

Åren 1975-1992 var han kulturchef i Norrtälje kommun tills kommunen valde att slå samman kultur och idrott. Göran valde då att pensionera sig i förtid och fick nu mycket tid för hembygdensrörelsen.

Hembygdensarbetet började i Söderbykarls fornminnes- och hembygdens-

förening där han blev sekreterare. När Stockholms läns hembygdensförbund bildades 1975 blev han först styrelse-suppleant och snart ordinarie. År 1978 blev han ordförande.

Göran blev en mycket engagerad ordförande och inledde en impo-nerande lång och aktiv verksamhet som ordförande i länsförbundet i 30 år. Han var också ordförande för riksorga-nisationen Sveriges hembygdensförbund mellan åren 2000 - 2007. Görans 32-åriga engagemang i hembygdensrörelsen kröntes med boken Eldsjälar som utkom till Sveriges hembygdensförbunds 100-årsjubileum 2016, en bok som aldrig kommit till stånd utan Göran.

Göran var en mycket engagerad ordförande och deltog aktivt i flera av förbundets arbetsgrupper. Förbundets tidskrift Ledungen låg honom också mycket varmt om hjärtat. I omfattande arrangemang som Hembygdens år,

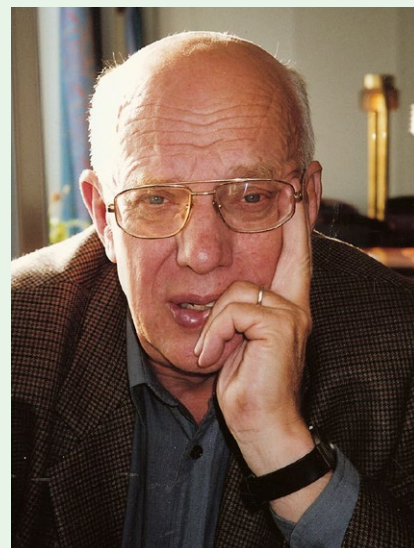

Foto: Privat

Stockholm som kulturhuvudstad och Hela Sverige ska leva deltog Göran entusiastiskt med idéer och kontakter.

Kjell Nilsson,
*fd hembygdenskonsulent,
Stockholms läns hembygdensförbund*

Ljud som blivit alltmer sällsynt – eller sällhört – i takt med inflyttningen till städerna och landsbygdens avfolkning, säger Sture.

Sture Wärlinder ser inte bara sig själv placerad i ett landskap, i hans fall i Roslagens odlingsbygd, utan i lika hög grad i ett ljudskap; en ljudmiljö med vissa lokala och karaktäristiska inslag.

– Ljudskapet på landsbygden var nog under många hundra år detsamma, säger Sture. Det var först under senare hälften av 1800-talet, genom industrialismens framväxt, som det förändrades radikalt – framför allt genom ångmaskinen.

För att ackompanjera sitt resone-mang startar han åter CD-spelaren. Fram träder det mäktiga ljudet av ett ånglok med vissla.

– Nu började det rulla nya ljud över nejden som ibland kunde höras kilometervis. Just det här spelade jag in i Köpenhamn, säger Sture.

– Det är framför allt den äldre generationen som har intresse för och glädje av vår akustiska historia, noterar Sture. Jag hade inte mer än startat uppspelningen en gång när jag höll föredrag, så for en kvinna upp och utbrast "Spånhyvel"! Hon hade suttit

under en sådan som barn och plockat undan spån medan hennes pappa hyvlat takspån till något uthus. Det är egendomligt hur minnet fungerar, tänker Sture högt.

Av Stures många inspelade ljud finns en del mycket specifika, men som ännu en del äldre lyssnare kan skilja på.

– Barkning av träd har jag i två versioner, berättar Sture. Det finns de som tveklöst kan avgöra om det rör sig om asp eller gran. Aspen är mjukare och ger längre remsor av bark, medan granen svarar på ett annat sätt och hugger i kvistarna.

Ett av de första ljud som bröt igenom kvarnens malande, räfsans frasande, smörkärnans slurpande och människornas rop och sång i landskapet torde ha varit kyrkklockorna.

– Det var ett respektingivande ljud som förr bara kunde överträffas av kanonskott eller åskans dån, föreställer sig Sture. Kyrkklockorna var också ett av de få ljud – kanske det enda – som var gemensamt för stad och landsbygd.

Sture blev en aktiv lyssnare och började läsa av sin miljö med hörseln kring 1944. Unge Wärlinder gick då på Västra skolan i Norrtälje. Gatan utanför var belagd med kullersten och häs-

tarna drog i par vagnar med järnskodda hjul lastade med säd till kvarnen.

– Det var kristid och inga gummi-hjul fanns att få tag i, vilket förstärkte slamret vid sidan av det ihåliga klop-pandet från hästhovarna. Ljudbilden av detta är fortfarande mycket tydlig, konstaterar Sture.

Det skulle dock dröja till 1969 innan han gjorde sina första egna inspelningar. Den gången rörde det sig om natur-ljud, inspelade i Hudiksvall.

– Vid den här tiden arbetade jag som lärare i elektronik på Riksyrrkes-skolan och lånade med mig en av den tidens nymodigheter; kassettbandspe-laren – mest för att prova tekniken.

Än idag, vid 76 års ålder, bär Sture med sig väskan med digital inspelare och mikrofoner vart han än far. För, som han säger; Man vet ju aldrig vad man kan få höra. I väntan på nya – eller snarare gamla – ljud blir vi sittande vid köksbordet i det trygga ljudet av får och kor i samma lagård, smedpus-ten från smedjan i Erikskulle och en osmord logport som står och gnäller medan skymningen sänker sig över Roslagens skogar. Plötsligt avbryts vi av Sture Wärlinders mobiltelefon och på någon sekund har vi flyttats tillbaka till nutid. ♦

Hur ska vi levandegöra döda landskap?

Att vårda kulturarvet är en hörnsten i hembygdsföreningarnas arbete. Men hur gör vi detta på bästa sätt? Med informationsskyltar, audioguider, levande guider som berättar om platsen?

Eller ska vi låta besökarna vandra som de vill och uppleva landskapet på sitt sätt?

Katherine Burlingame har forskat på besökarnas upplevelser.

TEXT: INGRID JACOBSSON

Många hembygds-
gårdar i Sverige
liknar varandra.
Gamla hus, målade
med Falu rödfärg,
fyllda med tidstypiska möbler och fö-
remål. En kaffeservering, en trädgård,
ett litet museum, en utställning eller
några informationsskyltar. Kanske
medlemmar i hembygdsföreningen
som, klädda i tidstypiska kläder, berät-
tar om platsen. Nu använder sig många
av QR-koder, filmer och annan digital
teknik. Detta uppskattas av många
besökare, men Katherine Burlingame
menar att det kan bli överlastat – en
”disneyfiering” av platsen som inte ger
besökaren tid och rum för egna upple-
velser. Hon tycker att besöksansvariga

bör fokusera på HiTouch i stället för
HiTech. Det vill säga låta besökarna få
vidröra föremål, kanske prova att spin-
na, tova, snickra – göra något aktivt i
stället för att lyssna på en audioguide
eller läsa av QR-koder med mobilen.
HiTech, den moderna tekniken, kan
finnas inne i ett museum eller en ut-
ställning. Men utomhus bör man låta
besökarna ägna sig åt HiTouch, upple-
va omgivningen med alla sinnen.

Katherine Burlingame är forskare
vid Institutionen för kulturgeografi
och ekonomisk geografi vid Lunds
universitet, och disputerade i höstas
på avhandlingen *Dead Landscapes –
and How to Make Them Live*. Hon
växte upp i USA där hon studerade

arkeologi, historia och klassisk gre-
kiska.

– Jag började arbeta som arkeolog
i Grekland, berättar Katherine Bur-
lingame. Det var fantastiskt med alla
ruiner och föremål som fanns att un-
dersöka. Men efter en tid kände jag att
jag ville veta mer om kulturlandskapen,
försöka föreställa mig hur de varit när
de var befolkade.

Katherine fick då en tjänst i Tysk-
land, där hon arbetade i ett forsknings-
team vid vikingabyn Hedeby. Teamet
formulerade en ansökan från Hedeby
till Unesco om att bli världsarv. 2018
bifölls ansökan.

Hedeby väckte Katherines intresse
för vikingatiden och turisternas upp- ▶

levelse av vikingabyar. Hon hade turen att få en doktorandtjänst vid Lunds universitet där hon kunde fortsätta sin forskning. Skälet till att hon sökte sig till Svergie var "love, of course", hennes man bodde här.

– Det blev naturligt att lägga till Birka till mitt projekt, och även Foteviken och Vikingatider i Skåne. Hedeby blev den fjärde byn, den kände jag ju redan till.

Katherine Burlingame tillbringade mycket tid i de fyra vikingabyarna under ett par år. Hon besökte dem både under hög- och lågsäsong, intervjuade besökare, guider och andra anställda samt observerade hur besökarna betedde sig på platsen.

När Katherine Burlingame drog slutsatser av sin forskning formulerade hon en modell som hon kallar Triole = TRIangle Of Landscape Engagement. Triangelns tre hörn representerar det som är viktigt för besökarnas upplevelser: landskapet/byggnaderna (locale), historien (story) och känslan av närvaro (presence). Modellen gäller inte bara vikingabyar, utan kan förstås appliceras på andra kulturarvsplatser, som hembygdsgårdar.

Utifrån sina observationer ger Katherine olika exempel på hur besökarnas upplevelser kan förstärkas:

– När jag var i Birka en gång gick jag med en guidad tur. Guiden ledde oss upp på en höjd där man blickar ut över landskapet och han pekade ut var det funnits gravar, bostäder och så vidare. Så bad han oss blunda och sade sedan: "Föreställ er nu ljuden från människor som pratar och ropar, slag från smedjan, bankandet av hammare, lukten av fisk". Han målade upp ett landskap och människorna i det, och jag är säker på att alla mindes 100

"En bra guide bjuder in besökarna till samtal. Jag minns en kvinna som satt i ett av husen och när man tittade in sade hon "Välkommen hem till mig"! Det var ett utmärkt sätt att ta emot besökarna och få dem att våga ställa sina frågor."

KATHRINE BURLINGAME,

FORSKARE VID INSTITUTIONEN FÖR KULTURGEOGRAFI OCH EKONOMISK GEOGRAFI VID LUNDS UNIVERSITET

procent av vad han sagt. Går du runt och lyssnar på en audioguide kommer du kanske ihåg 10 procent.

Guiderna är mycket viktiga, menar Katherine Burlingame. De måste var välutbildade, och ha en "lärrarroll", men samtidigt inte låtsas som att de kan allting. De måste också förklara vad som är autentiskt och inte, vilka hus som alltid funnits på platsen, vilka som flyttats dit eller är nybyggda, det är inte alltid lätt för besökaren att förstå.

– Vissa anläggningar har guider som "spelar teater", med inövade repliker som "nu ska jag gå och mjölka korna". Det kan fungera bra, men ofta blir det hindrande för besökarna. De vet inte om de kan fråga "skådespelarna" något, törs inte störa dem, menar Katherine Burlingame.

– En bra guide bjuder in besökarna till samtal. Jag minns en kvinna som satt i ett av husen och när man tittade in sade hon "Välkommen hem till

mig"! Det var ett utmärkt sätt att ta emot besökarna och få dem att våga ställa sina frågor.

Information i tryckt form, på skyltar och liknande är naturligtvis viktigt. Det blir en del av platsens historia. En av besökarna i Birka gick ensam runt på ön när Katherine mötte henne. Besökaren önskade att det funnits en förklaring på vad hon hade framför sig, kanske en plexiglasskiva med en karta där hus, gravar med mera var inritade. Tryckta kartor som delas ut är ett annat alternativ.

I dag söker många turister information på nätet, och Katherine Burlingame påpekar att det är viktigt att den är saklig, och ger en korrekt bild av vad besökaren har att vänta sig. Vikingabyarna tenderade att bygga upp förväntningarna på sina hemsidor, och vissa besökare blev besvikna eftersom verkligheten inte var så livlig och fylld av upplevelser som de förväntat sig.

Många av besökarna betonade i intervjuerna att de ville "komma bort", ut i naturen och uppleva något helt annat än det vardagliga livet hemma. Alla tre delarna i Katherine Burlingames modell: Landskapet/byggnaderna, Historien och Närvaron är alltså lika viktiga.

– När man besöker ett kulturarv tycker jag att man ska stänga av mobilen ett tag, och använda fantasin för att försöka föreställa sig hur det var att leva på platsen för länge sedan, slutar Katherine Burlingame. ♦

"Vikingabröd" från Fotevikens museum i Höllviken. Foto Katherine Burlingame

Nya naturreservat planeras

Naturen är betydelsefull för oss människor – för rekreation, avkoppling och skönhetsupplevelser. Särskilt nu i pandemitider, när vi uppmanats att umgås utomhus, har naturen blivit extra viktig. Samtidigt är behovet av bostäder stort, särskilt i storstadsregionerna. Naturen får ge vika för hus. Men nu ska antalet naturreservat öka.

TEXT: INGRID JACOBSSON

Länsstyrelserna i Stockholm, Skåne och Västra Götaland fick redan 2002 i uppdrag av regeringen att ta fram varsitt program för skydd och förvaltning av värdefulla tätortsnära naturområden. Uppdraget har resulterat i flera olika rapporter och hösten 2020 slutredovisades det. Mycket har hänt under de nära tjugo år som gått sedan starten, kommuner har bytt politisk majoritet, länsstyrelserna och kommunerna har haft olika uppfattningar om vilka områden som bör skyddas, och markägare har protesterat. Inflyttningen till storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö har också pågått under åren. Nu bor cirka 53 procent av Sveriges befolkning i de tre storstadslänen. Allt detta har gjort att arbetet med att inrätta naturre-

servat har dragit ut på tiden. Men nu har alltså uppdraget slutredovisats till regeringen. För Stockholms län innebär det att beslut har fattats angående naturreservat i 62 områden. Ytterligare nio områden har listats som tänkbara, men där är beslut ännu inte fattade.

Länsstyrelsen har bildat tio naturreservat, varav flera har en stor areal, främst Bogesundsländets naturreservat, Gälö naturreservat och Lovö naturreservat. Kommunerna i Stockholms län har bildat 42 naturreservat och två kulturresevat i 20 av länets 26 kommuner. Bland de naturreservat som bildats i Stockholmskommunerna finns Lida-Getaren i Botkyrka, Igelbäcken i Järfälla, Trollsjön i Nacka och Dyviks lövängar i Tyresö.

Kommunerna har kunnat få ekonomiskt stöd av länsstyrelsen genom så kallade LONA-bidragen (stöd till Lokala NATurvårdsprojekt). Dessutom har de kunnat få statsbidrag för markersättningar från Naturvårdsverket. Förvaltare i många reservat har kunnat konstatera att många personer som inte är vana att vistas i naturen lockas ut, och mycket måste därför göras för att förbättra informationen och tillgängligheten i områdena. Man tror att antalet besökare i reservaten kommer att minska efter pandemin, men sannolikt kommer besöksiffrorna ändå att vara markant högre än innan. Många människor har nu upptäckt hur enkelt och givande det är att besöka tätortsnära naturreservat. ♦

*Båtsmanstorpets och fähuset på Blidö kan bli ett utflyktsmål för turister.
Foto: Ingrid Jacobsson*

Turism i hembygden

I Sverige finns över 2000 hembygdsföreningar, vars hus och aktiviteter oftast samlar boende i närområdet. Men de har också en potential att dra till sig turister, tycker Sveriges Hembygdsförbund. Nu pågår ett arbete för att öka turismen i hembygden.

TEXT: INGRID JACOBSSON

Sveriges hembygdsförbund har samarbetat med Tillväxtverket om en förstudie om hembygdsturism. Studien har utförts av Johan Graffman och Jonny Eriksson, Graffman företagsledning och utveckling AB i Uppsala. Ett webinarium med Johan Graffman om studien finns på Sveriges Hembygdsförbunds webbplats: <https://www.hembygd.se/shf/page/137956>

Studien har genomförts i tre pilotregioner; Västra Götaland med fokus på Västergötland och Dalsland, Medelpad och Jämtland samt Dalarna. Graffman AB har genomfört intervjuer med 30 föreningar och 15 organisationer, bland andra Svenska Turistföreningen, Sveriges Museer, Riksantikvarieämbetet, och Friluftsrådet för att få deras syn på hembygdsturismen. Dessa kommer nu att vara rådgivare i projektet. Dessutom har man genomfört sex fokusgruppsamtal med hembygdsför-

eningar, två per region, och skickat ut en nationell enkät som besvarades av 961 föreningar.

Det är vissa faktorer som är viktiga för att bedöma läget i dag, och se hur turismen kan utvecklas: Verksamhet och utbud, Marknader och målgrupper, Marknadsföring, Finansiering, Organisering, roller och ansvar, Vision – önskad framtid.

I pilotstudiens slutrapport konstateras att det finns ett stort intresse för den kunskap och de samlingar som finns i hembygdsturismen. Många besökare vill lära sig om historien, man vill pröva på gamla hantverk och lära sig mer om kulturarvet.

Men hembygdsturismen är relativt okänd för tillresta besökare. De som bor i bygden känner säkert till hembygdsturismen, men turister på Sverigeresa vet inget om den. Hembygdsturismens aktiviteter är också svåra att hitta på kommunernas och turistbyråernas webbplatser.

Det finns också finansiella och personella problem. Det kostar pengar att utveckla nya projekt och aktiviteter, och föreningarna är ofta försiktiga med att till exempel ta inträde vid sina hembygdsgårdar eller ta en rejäl slant för kaffe och kaka. Det måste också finnas någon person som kan driva en turistsatsning, och många föreningar har hög medelålder både i styrelsen och bland medlemmarna. Allt detta kan leda till att man blir beroende av bidrag för nya satsningar, och det är inte lätt att få.

I slutrapporten konstateras också att det behövs kunskaper för att dra till sig turister. Kunskaper om besöksnäringen, om målgrupper, trender, prissättning, marknadsföring, digitalisering med mera. Saknas dessa kunskaper leder det till osäkerhet om hur man ska gå till väga för att attrahera besökare.

Johan Graffman och Jonny Eriksson slår fast att det är en nationell fråga

att stärka hembygdsrörelsens marknadsposition, och där behöver Sveriges Hembygdsförbund vara ledande. Rörelsen bör dra igång ett arbete för att stärka varumärket och göra det tydligt vad föreningarna har att erbjuda. Det är viktigt att utveckla och "paketera" föreningarnas erbjudanden för turister. Man kan också söka samarbetspartners, till exempel Friluftsrådet och Svenska Turistföreningen och se till att komma in i olika lokala affärsnätverk och i naturligtvis i den lokala och regionala besöksnäringen. Vara tillgänglig på till exempel den lokala turistbyråns webbplats, i informationsbroschyrer med mera.

Sveriges Hembygdsförbund har undersökt om föreningarna vill utveckla sina erbjudanden. Föreningarna kunde välja på tre alternativ: 1) utveckla turismsatsningar på egen hand, 2) med stöd av lokal/regional processledare eller 3) med hjälp av konsulter från Graffman AB. Ledningen har sedan frågat fyra föreningar i Stockholms län som visat intresse för att utveckla turismen i egen regi vad de vill erbjuda och hur de tänker sig att utveckla arbetet. Våra frågor har besvarats av Lars Jacobsson, Blidö sockens hembygdsförening, August Boj, Föreningen Kulturarv Djurhamn, och Monica Elveskog, Enhörna hembygdsförening samt Magnus Sjöstedt, Boo hembygdsförening. Boo har dock inte hunnit påbörja något arbete kring detta under 2020.

1. Vad vill ni locka turisterna till?

Blidö sockens hembygdsförening (BSHF):

Vi håller på att rusta upp ett hus som föreningen ärvt, Silversmedens Hus, till att bli Blidöbygdens hembygdsgränd. Där planerar vi en utställning om silversmeden Yngve Berger och att inreda hans silversmedja till ett museum.

På samma fastighet finns en timrad stuga som håller på att göras iordning för att bli en bagarstuga. Där ska besökare ges möjlighet att baka tunnbröd.

Hembygdsföreningen sköter också ett unikt båtsmanstorp som är inrett som det såg ut när den siste båtsmannen, August Sjöblom Skog, bodde där under 1800-talet. Huset och ut-

ställningar om båtsmannens liv visas sommartid, liksom det fähus som hör till torpet, också unikt för Roslagen. Där finns en utställning med gamla jordbruksredskap och utrustning för linberedning.

De två promenadstigar som nyligen anlagts på Blidö av Blidö IF skulle kunna förses antingen med tipsfrågor eller informationsskyltar som tar upp natur- och kulturfrågor. Vandringar skulle kunna genomföras enskilt eller mer organiserat i grupp med guide.

Föreningen Kulturarv Djurhamn (FKD):

De sevärdheter som Djurö idag kan erbjuda är Djurö Kyrka, välbevarad från 1683, Sjöhistoriska stigen (tre uppskyldade promenadslingsor som berättar om Djurhamns historia och natur) därutöver vacker skärgårdsnatur med möjligheter till camping, högklassigt hotellboende med spa, flera sommarkrogar, åretrunkafé och en hantverksbutik. Ett annat område som geografiskt ingår i Djurhamn är Stavsnäs. Området vid Stavsnäs sommarhamn med sin 1800- och tidiga 1900-talsbebyggelse är en sevärdhet i sig. Där finns också Skärgårdsmuseet. Vid vinterhamnen finns sommarkafé, småbåtshamn och sommarrestaurang.

Enhörna hembygdsförening (EH):

Vi vill locka turisterna både till vårt museum och också till vår vackra nejd. Vi har en folder: Sevärdheter i Enhörna och den tänker vi förnya och lägga in flera besöksmål att vandra till, cykla till eller ta en kort promenad till.

Vi har ju många olika utställningar i vårt museum, men det finns även andra som arrangerar utställningar vid vissa tidpunkter i till exempel bygdegården. Sedan finns det flera föreningar som har aktiviteter som vi brukar ha med i en sammanställning över vilka aktiviteter som finns i Enhörna under sommaren. Vi har också många konstnärer och hantverkare som förmodligen också vill synas mera. Vi kommer att sammanställa allt detta.

2. Har ni varit aktiva för att nå turister?

BSHF:

Nej. Vi har visserligen annonserat vårt sommarprogram, som pågår sex lördagar under sommaren, i ett 20-tal kanaler, men målgruppen har i första

hand varit fast- eller deltidboende i Blidöbygden. Har lagt ut informationsfolder på turistbyrån i Norrtälje. Vi hoppas kunna utveckla samarbetet med dem mera.

FKD:

I stort sett nej. Ingen samordnad marknadsföring av Djurhamn (Djurö/Stavsnäs-området) som destination har genomförts långsiktigt. Vissa kortvariga projekt har genomförts till och från. Flera ideella föreningar i området informerar på hemsidor och sociala medier.

Vi har haft marknadsföringssamverkan med Värmdö kommun genom hemsidor, sociala medieplattformar, broschyrer och foldrar.

EH:

Vi har varit aktiva för att få fler besökare och vi meddelar alltid Länstidningen och Mariefreds tidning/Måsen om våra aktiviteter.

4. Vilka turister vill ni nå?

BSHF:

I första hand är det svenska turister från Stockholms län som vi bör rikta in oss på.

FKD:

Vår förening vill i första hand nå barn och ungdomar från stockholmsregionen som inte upplevt skärgården.

I andra hand vill vi på sikt och önskad samverkan med Visit Värmdö nå en historieintresserad publik från Åland, Finland, Baltikum och Norra Europa.

EH:

Vi vill vi locka alla i närområdet men även både svenska och utländska turister. I dag har vi kontakt med turistbyrån i Södertälje och till viss del även Nykvarn. Några gånger har vi haft besök av utländska turister men då alltid tillsammans med någon svensk familj.

Boo hembygdsförening:

Vi har tyvärr inte haft möjlighet att påbörja detta arbete under 2020. Men avsikten är att undersöka möjligheten att den vandringsled som nu börjar vid hembygdsgården ska kunna marknadsföras och tydligare kopplas ihop med andra vandringsstråk i regionen.

Vår hembygdsgård innehåller arkiv och ett museum som kan vara intressant både för förbipasserande och närboende turister. ♦

Grönskärs fyr. Foto: Anders Unosson

Ljusen i mörkret

2020 fyllde Grönskärs fyr 250 år, Svartklubben 200 år och Sandhamns fyr 150 år. Dessa tre fyrar har gett sjöfarare ljus på vägen, tillsammans med de övriga fyrarna i Stockholms skärgårdsområde. Den äldsta svenska fyren byggdes 1651. Det är Landsorts fyr på ön Öja i Nynäshamns kommun. Den näst äldsta fyren är Örskar från 1684, numera i Östhammars kommun, men fram till 1971 i Stockholms län. Östhammar och Upplands Bro bytte län med varandra. I Sverige har vi äldre fyrar på Västkusten – men de byggdes när de områdena tillhörde Danmark.

På flera av fyrplatserna blev det så småningom små samhällen. Det var familjerna till fyrpersonalen som deltog i skötsel av hem och hushåll, och många gånger anlades odlingar i en liten köksträdgård. Alla platser var inte enbart sten och klippor.

På Huvudskär fanns fyrpersonal, lotspersonal och fiskare. Under en period var så många som hundra personer mantalsskrivna på Huvudskär. Detta ledde till att en skola öppnades 1884 och fanns kvar till 1930. År 1890 hade man 17 elever vid skolan. Fast telegrafförbindelse kom 1898 och eget postkontor öppnades 1899, och var i gång fram till 1916.

Nu, när detta skrivs i mellandagarna 2020/21, är det väl många som ser vaccinet mot Covid-19 som ett ljus i tunneln. Från mars månad 2020 har många öar upplevt en ökad befolkning. För många som har jobb som kräver datakommunikation och kan jobba hemifrån blev stugan på ön en tillflyktsort under pandemin. Naturligtvis var det också en och annan pensionär som tog tillfället i akt att fly från den tätbefolkade hemmaplatsen till en lugnare tillvaro på ön.

I tidningar, radio och TV berättade man om problem för handeln och affärerna när vi skulle hålla avstånd och inte träffa nya bekanta. Men, mat och apoteksvaror måste man ha, även under en pandemi. Skärgårdshandlarna fick under våren dagskassar, som var i nivå med de man har under högsäsongen. För många har det fortsatt så även under hösten och inledningen av vintermånaderna.

Vaxholmsbolaget minskade tillgängliga platser på sina turer. Köer uppstod på kajerna, och extra båtar och turer sattes in för att ingen ofrivilligt skulle behöva bli kvar på ön. Skärgårdsbor med ö-kort och färdtjänst fick förtur till de turer som gick.

Trängseln i affärerna blev stundtals lite för stor. Några affärer, exempelvis Coop på Ingmarsö, löste detta med att ta bort alla kundvagnar utom några. Ingen fick komma in i affären utan kundvagn. En kundvagn ut – och då kunde en ny kund ta vagnen och gå in.

De flesta aktiviteter ställdes in. Inga sommarfester, inga bryggdanser, inga hembygdsdagar. Lägre efterfrågan på vandrarhemsbäddar och färre krogbesök. Mindre trängsel i gästhamnarna, men många båtar syntes på fjärdarna. Eftersom utlandssemester inte gick att genomföra, så blev det för många båt- och skärgårdsturer i nyinköpt båt.

Många fönster var upplysta även under icke säsong, vilket uppskattades, och en förnimmelse av hur det kunde se ut förr i tiden kom över många bofasta.

Detta år, 2020, är historiskt. Hur dokumenterar och minns hembygdsföreningarna det som hände och händer? I många föreningsarkiv kan man se vad som hände på öarna under Koleraperioden (Fejan fick sin karantänsstation 1892), Spanska sjukan och Tuberkulosens härjningar. Om femtio år kan kanske vi läsa om befolkningsökningen från mars 2020, när människor sökte sin trygghet och frihet från coronasmittan i sina sommar- och fritidsbostäder.

Hur länge kommer det att pågå innan effekterna av vaccinet blir synliga? När kommer affären på ön att återgå till att endast behöva ha öppet några timmar varannan dag? När kommer antalet fönster med ljus åter bli färre?

Anders Unosson,
Medlem i Skärgårdsgruppen,
Stockholms läns hembygdsförbund

MS Zhen Hua 33 med guldbron och MS Birka vid Älgö grund på Saxarfjärden.
Foto: John Persson CC-BY NC

Skicka bilder till länsmuseet

Museer samlar inte bara på gamla föremål. Stockholms läns museum, som inte har egna lokaler utan är ett digitalt museum, uppmuntrar länsinvånarna att skicka in bilder till samlingarna.

TEXT: INGRID JACOBSSON

Samtidsbild är länsmuseets digitala plattform för bildinsamling där drygt 5 700 bilder finns lagrade. Bilderna har tagits av cirka 666 amatörfotografer och laddats upp på museets webbplats, antingen direkt i ett formulär på sidan, eller via en app i mobilen. Gå in på samtidsbild.se och läs om hur du laddar upp bilder.

– Vi tar emot alla bilder som är tagna med en digital kamera eller mobiltelefon säger insamlingsstrateg Elisabeth Boogh, allt för att länets invånare ska kunna vara så delaktiga som möjligt i att dokumentera vår samtid.

Samtidsbilderna finns i ett gemensamt fotoarkiv där du kan söka på fotografernas namn, platser, årtal med mera. Men de finns också grupperade i olika samlingar, till exempel I coronatider, Klimataktivism och Min Liljeholmskaj. Alla som vill ladda upp en bild till Samtidsbild måste registrera sig, och då kan man också anmäla sig till att få museets nyhetsbrev, där man får reda på nya teman som museet gärna vill ha bilder på.

– Registreringen är nödvändig för att vi ska ta emot bilderna, säger Elisabeth Boogh, men personuppgifterna

sparas givetvis bara hos oss, och sprids inte vidare.

De olika temana i bildinsamlingen fastställs årsvis. Under 2021 kommer man bland annat att ha *Det byggs och rivs – stockholmsregionen växer* som tema. Men man kommer också att fortsätta samla på temat *Minnen i sociala medier* och till exempel be människor ladda upp memes och sina första profilbilder på Facebook.

– Vi får alltid ett bra gensvar från användarna när vi gör våra upprop, säger Elisabeth Boogh, och det är självklart väldigt roligt. Genom uppropen har vi till exempel fått in bilder från Södertälje 2017 och Barkarbystaden 2018.

Samtidsbild startade redan 2011, och har vuxit med tiden. Det finns också ett Instagramkonto: [@stockholmslansmuseum](https://www.instagram.com/stockholmslansmuseum) och ett Facebookkonto: Stockholms läns museum. Där kan du se bilder som länets invånare skickat in.

De bilder som finns i Samtidsbild är, som namnet säger, samtida. Äldre bilder, från länets hembygdsföreningar, finns lagrade i databasen Kollektivt kulturarv (kulturarvstockholm.se). Detta är ett samarbete mellan 15

Elisabeth Boogh.

hembygdsföreningar, Stockholms läns hembygdsförbund och Stockholms läns museum. Fler hembygdsföreningar är välkomna att delta om intresse finns. Men

det finns ett glapp mellan de riktigt gamla bilderna och de samtida. Det glappet tänker läns-museet börja fylla från och med 2021, då pilotprojektet med arbetsnamn Dåtidsbild startar. Där är det tänkt att invånarna i länet ska skicka in bilder från sina fotoalbum eller byrålådor, antingen avfotograferade, inscannade, eller i original.

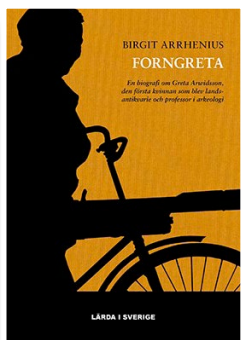
– Vi har ingen definitiv tidsplan för Dåtidsbild ännu, säger Elisabeth Boogh. Det är mycket som måste stämma i ett sådant projekt, bland annat frågorna kring upphovsrätt.

– Det är inget problem med samtidsbilderna, den som laddar upp en bild som är tagen med den egna kameran har ju upphovsrätten. För fotografier i till exempel familjens fotoalbum blir det lite svårare, där vet man kanske inte säkert vem som fotograferat. Men vi arbetar på att lösa de frågorna. ♦

Fornngreta: En biografi om Greta Arwidsson som blev Sveriges första kvinnliga professor i arkeologi

Av Birgit Arrhenius, Bokförlaget Langenskiöld (2019)

Greta Arwidsson växte upp i en familj med naturvetare men med ett stort intresse för kulturhistoria. Hennes inriktning på arkeologi kom, efter studier med inriktning på läraryrket, att växa fram i slutet av 1920-talet

då Greta började studera Nordisk fornknuskap.

Under 1930-talet kom Greta att medverka i utgrävningarna i Alvåstra, Birka och Valsgärde. Det var framför allt utgrävningar och båtfynd i Valsgärde som lade grunden för hennes arkeologiska bana och blev ämnet för doktorsavhandlingen 1942. 1946 blev Greta som första kvinna landsantikvarie på Gotland. Greta tog sig oftast runt på cykel och blev välkänd över hela ön under smeknamnet "Fornngreta".

I mitten av 1950-talet blev Greta professor i "Nordisk fornknuskap" (som arkeologiämnet hette då) vid Stockholms högskola. Greta blev den andra kvinnan som blev professor i

Stockholm. Under professorstiden medverkade Greta vid grävningar både på Gotland och i Stockholmsområdet.

Författaren Birgit Arrhenius skriver att Greta inte var någon teoretiker utan främst förlitade sig på källmaterialet, det vill säga vad de arkeologiska fynden kunde berätta. Greta Arwidsson gick ur tiden 1998. Hon har fått tre vägar uppkallade efter sig i Gamla Uppsala, Visby och Albanoområdet i Stockholm. Boken ger en intressant inblick i arkeologins utveckling under perioden. Inte minst hur det kunde vara att vara kvinna i den mansdominerade arkeologivärlden och i den akademiska världen.

Klas Lundkvist

Boken ger en intressant inblick i arkeologins utveckling under perioden. Inte minst hur det kunde vara att vara kvinna i den mansdominerade arkeologivärlden och i den akademiska världen.

Ströva runt Huddinges 22 sjöar

Gunnel Jacobsen. Huddinge hembygdsförening 2020, småskrift nr 19

Vad kan passa bättre utomhusaktiviteternas och den sociala distanseringsårets 2020 än en lättburen och informativ bok om stränderna runt 22 sjöar i Huddinge? Det är alltså strandområdenas natur- och kulturhistoria som står i centrum snarare än sjöarnas marina liv. I första hand lämpar den sig för utflykter till fots men för att ta sig till de olika sjöarna kan det naturligtvis krävas andra transportmedel. Vandringarna runt flera av sjöarna är så pass långa att de med fördel kan delas upp.

Beskrivningarna av de områden man vandrar genom är av det där trevligt myllrande slaget där stort

och smått från förhistoria till nutid blandas efter hur stegen styrs. Det är mycket text på liten yta och därtill ett bild- och kartmaterial som hade vunnit på att få ta större plats. Formatet är anpassat för jackfickan men lite fler sidor och luftigare layout hade inte skadat. Dessutom saknar jag bildtexter och en sammanställning där längden på vandringarna redovisas. Den löpande texten är annars faktarik men inte tung och för den vetgirige lämnas frikostigt tips på vidare läsning.

Avslutningsvis uppskattar jag Gunnel Jacobsens generösa och inkluderande syn på vad som får ta

plats i en kulturhistorisk guidebok av detta slag. Den skrotbil som naturen långsamt håller på att återta invid sjön Örlången har inte bara fått vara med på bild utan det görs också ett försök till artbestämning i texten: "Troligen är det en Lloyd 600."

Lennart Rosander

Torparna på Tibbleängen

Ulf Björkdahl. Utgiven av Stockholms-Näs hembygdsförening och Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitut 2020.

De flesta som idag bor i kranskommunerna runt Stockholm har sina rötter i andra delar av Sverige och världen. Namnen i lokalsamhället som betecknar platser, bostadsområden med mera är naturligtvis för de flesta en självklar del av vardagen. Men en inte alltför vild gissning är att vad som döljer sig bakom dessa namn är okänt för många. Det är här hembygdsforskningen kommer in i bilden.

Att söka historien bakom några platsnamn i Kungsängen nordväst om Stockholm var utgångspunkten för hembygdsforskaren Ulf Björkdahl och resultatet presenteras nu i denna skrift. Genom att söka sig bakåt i tiden med

hjälp av de spår som finns kvar får vi här en faktarik berättelse om livet på några torp under århundradena från 1600-talet och fram till vår tid. En kombination av en välutvecklad byråkrati och arkivväsande i vårt land gör denna tidsresa möjlig. Men inte bara arkivmaterial har utnyttjats utan också tryckta och muntliga källor.

Torpforskning, som denna skrift är ett gott exempel på, har under lång tid varit något av en kärnverksamhet inom hembygdsrörelsen. Den kunskap som denna forskning utvinns är viktig i föreningarnas folkbildningsarbete och för identiteten i lokalsamhället.

Lennart Rosander

Växternas Stockholm

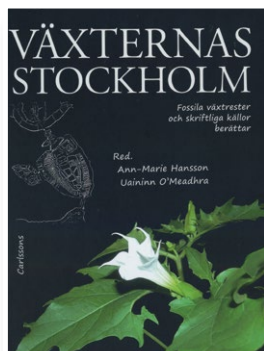
Fossila växtrester och skriftliga källor berättar. Redaktörer: Ann-Marie Hansson och Uaininn O'Meadhra. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2020.

Vissa böcker har som sin viktigaste uppgift att samla och sammanställa kunskaper som kan vara svåra att hitta därför att de finns spridda i många olika publikationer. Det här är en sådan bok. I samband med arkeologiska undersökningar anlitas ibland arkeobotaniker som söker efter fossila växtrester. Resultatet av deras arbete blir vanligtvis en del av de undersökningsrapporter som i begränsade upplagor lever ett

tämligen anonymt liv hos de berörda institutionerna.

Bokens redaktörer vill råda bot på detta problem genom att ställa samman resultat från ett flertal arkeologiska undersökningar runt om i Stockholm. Men det är alltså inte keramikskärvor och kritpipor det handlar om denna gång utan om blommor, träd och ätbara växter från ett svunnet Stockholm. Förutom att ställa samman svåråtkomligt material har redaktörerna också gjort en viktig insats genom att boken täcker ett ämnesområde som det skrivits relativt lite om. Hyllmeter har författats om huvudstadens historia när det gäller till exempel bebyggelse, politiska och sociala förhållanden och mycket annat. Med Stockholms gröna historia är det sämre ställt. Växternas Stockholm hjälper till att råda bot på denna obalans.

Lennart Rosander

Fruar & Fröknar i Fruängen. En kvinnokarta

I Ledungen 1/2018 skrev jag en ganska lång anmälan av skriften Fruar & Fröknar i Fruängen utgiven av Dea-föreningen för kvinnohistoriskt museum. Den tryckta upplagan har sålt slut, men nu har bokstäver och bilder på papper ersatts av ettor och nollor. Och vips är de många innehållsrika texterna om fruarna och frökarna som lånat sina namn till gatorna i Fruängen bara några knapptryckningar bort. Gå in på www.dea-kvinno-museer.nu och klicka på "Kvinnokartor" i vänstermenyn så finns både denna och andra kartor i datorn eller telefonen på bråkdelen av en sekund.

Lennart Rosander

Vingar över Hässelby

Fågelliv under fyra årstider. En bildkavalkad från naturen i nordvästra Hässelby; Riddersvik, Lövsta, Kyrkhamn.

Recensioner av böcker från Hässelby hembygdsförening är mera regel än undantag på dessa sidor. Den ämnesmässiga bredden har varit stor; ångbåtstrafik, personhistoria och butiker är några exempel. Ett har de dock gemensamt. De tar alla plats inom hembygdsrörelsens klassiska områden och ryms väl inom de lokal- och kulturhistoriska fälten. Nu har föreningen tagit ett nytt steg och ansluter därmed till en inriktning som tycks vara i vardande.

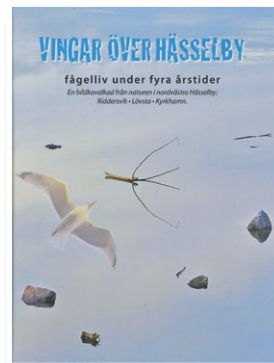
Under de senaste åren har allt fler skrifter med den lokala naturmiljön i fokus sett dagens ljus. Mindre förvånande kanske med tanke på den

allt intensivare klimat- och miljödebatten men också välkommet därför att även vårt län, trots sin närhet till storstaden, bjuder på en rik och varierad natur. Som titeln avslöjar spelar lufthavets invånare huvudrollen i den här boken. Sammanlagt 82 olika fågelarter presenteras. De fina färgbilderna är bokens ryggrad och ett stort antal fåglar får vi möta på riktigt nära håll. Utan att hemfalla åt förmänskligande finns det ett flertal fågelporträtt där man tycker sig kunna läsa just den individens personliga egenskaper. De korta men informativa texterna kompletterar det rika bildmaterialet på ett bra sätt

och har placerats så att de inte stör bilderna. Samtliga bokens 112 sidor har färgbilder och de hålls samman på ett enkelt och konsekvent sätt årstidsvis.

Några av markens invånare har också fått ta plats och faltharens och ekorrens avvaktande blickar inför fotografen dröjer sig kvar.

Lennart Rosander

Som titeln avslöjar spelar lufthavets invånare huvudrollen i den här boken. Sammanlagt 82 olika fågelarter presenteras.

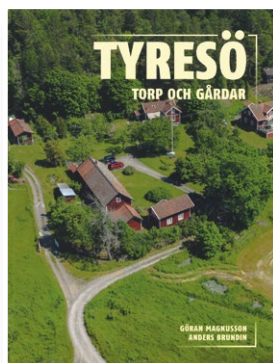
Tyresö: Torp och gårdar

Göran Magnusson och Anders Brundin. Kulturhistoriska bokförlaget och Tyresö Hembygdsförening 2020.

Det är inte första gången bebyggelsen i Tyresö är ämnet för en bokanmälan i Ledungen. Böcker om såväl sportstugor som båtsmanstorp har jag skrivit om under senare år. I den här boken har perspektivet vidgats och vi får nu stifta bekantskap med ett stort antal byggnadstyper som fanns i Tyresö redan under jordbrukssamhällets tid. Systematiskt och redigt, område för område i bokstavsordning, berättas om backstugor och slott – och allt däremellan. Men det är långtifrån någon katalogmässig byggnadsinventering. Så fort källmaterialet och författarnas kunskaper medgivit så får vi möta människorna som bott i husen genom århundradena. Det gör boken till en

lokalhistoriskt blodfylld berättelse av det slag som är hembygdsrörelsens specialitet.

Det är en snygg och läsvänlig bok

man ogärna lägger ifrån sig, med bra texter och ett rikt bildmaterial. Särskilt de många, nytagna och äldre, fotografierna bidrar till detta. Men mest uppskattar jag kartorna från olika tider som också ingår. Finns det något vackrare än gamla kartor?! En bra sak är dessutom de tonade faktarutorna där olika begrepp och företeelser förklaras.

För det goda exemplet skull vill jag också kommentera bokens avslutande sidor. På ett föredömligt sätt redovisas här var bildmaterialet hämtats och vilka fotografierna är liksom de ottryckta och tryckta källorna. Sista sidans register över de torp och gårdar som beskrivs är också till stor nytta.

Lennart Rosander

Notiser

Text: Ann Pettersson (AP), Ingrid Jacobsson (IJ)

Bullerö, i dag naturreservat, kommer att ingå i den nya nationalparken. Foto: Länsstyrelsen, Stockholms län

Nationalpark i Nämndöskärgården

Arbetet har startat med att bilda en nationalpark i hela Nämndöskärgården. I dag finns fyra naturreservat i området: Bullerö, Långskär, Långviksskär och Biskopsö. Dessa kommer att ingå i den nya nationalparken, som ska bli 14 000 hektar stor.

Skälen för att bilda en nationalpark är att Nämndöskärgården har mycket höga natur- och kulturvärden, både på land och i vatten. Djurlivet är också

rikt, med bland annat sälar, havsörnar och musselbankar. Genuin skärgårdsbebyggelse finns också på flera av öarna. I Nämndöskärgården finns gott om naturhamnar för besökare som kommer med egen båt.

Med det kommer att ta lång tid att bilda nationalparken. Först måste mark köpas in, och området göras helt tillgängligt för besökare. Arbetet sker i samverkan mellan Naturvårdsver-

ket, Länsstyrelsen i Stockholms län, Havs- och vattenmyndigheten och Värmdö kommun. På länsstyrelsens webbplats kan du lämna synpunkter på vad du skulle uppskatta i den blivande nationalparken. Gå in på lansstyrelse.se/stockholm/ och sök på Nämndö, så hittar du ett formulär där du kan skriva ner dina idéer och skicka in. ♦

IJ

Hembygdsföreningar fick krisstöd

Kulturrådet fördelade under 2020 stöd till föreningar, teatergrupper, körer med flera som fått ekonomiska svårigheter på grund av pandemin. Totalt har rådet fördelat 1,3 miljarder kronor vid två tillfällen. (150 miljoner kr av dessa gick direkt till regionerna som krisstöd.)

Långt ifrån alla som sökt fick bidrag. 4 166 ansökningar beviljades av de

6 416 som kommit in. Vid fördelningen tog Kulturrådet hänsyn till de sökandes behov av stöd, samt till att medlen skulle fördelas till olika kulturutövare över hela landet.

Under våren fördelas en ny stödombgång med fokus på bildkonst, museer, litteratur, scenkonst och musik.

Ett antal hembygdsföreningar fick krisstöd från Kulturrådet. Bland dem

som fick stöd i Stockholms län finns; Brännkyrka, Vårby-Fittja, Enhörna, Fasterna, Singö, Hässelby, Grödinge, Lidingö, Sundbyberg, Söderbykarl, Sollentuna, Vaddö, Stockholms-Näs samt föreningarna Gälö Gärsar, Roslagens Sjöfartsminnesförening, Nynäs- hamns Järnvägmuseum och Stiftelsen Storholmen Norden. ♦

AP

Notiser

Nya appar finns hos digitala Länsmuseet.
Foto: Länsmuseet

Länsmuseet till Regionen

1 januari 2021 blev Stockholms läns museum och Slöjd Stockholm en del av Region Stockholms kulturförvaltning. I samband med övergången lämnar Slöjd Stockholm Stockholms läns museum och blir i stället en del av kulturförvaltningens konsulentenhet. Länsmuseet kommer att bedriva samma verksamhet som tidigare, till

exempel samarbete med hembygdsförbundet, program- och utställningsverksamhet, arkiv- och kulturmiljöarbete, insamlingar och pedagogisk utveckling. Länsmuseets personal sitter sedan i augusti i kontorshuset Fatburen på Södermalm tillsammans med resten av kulturförvaltningen.

Enligt museichefen Annelie Kurt-

tila kommer museet nu in i en ny fas där de utvecklar sitt kulturmiljöstöd och sina digitala plattformar. Till exempel har den nya appen Upptäck historien lanserats i samarbete med flera kommuner i länet. Museet finns på webbplatsen:

stockholmslansmuseum.se ♦
IJ

Årets hembygdsbok 2020

Utmärkelsen Årets hembygdsbok ges av Sveriges hembygdsförbund till en bok eller en serie årsböcker som på ett föredömligt sätt levandegör det lokala kulturarvet. Utmärkelsen delas ut en gång om året och ska synliggöra, stimulera och lyfta statusen på den stora mängd hembygds litteratur som varje år ges ut. Vinnare 2020 blev boken *Dräkternas Hälsingland* av etnologen och folkdräktexperten Håkan Liby, utgiven av Gästrikre-Hälsinge Hembygdsförbund.

Juryns motivering: Den hälsingska dräktkulturen genom tiderna beskrivs plagg för plagg och socken för socken i detta färgsprakande och enastående vackra praktverk, totalt en imponerande forskningsinsats. Med sin pedagogiska framställning och sitt lättillgängliga språk blir boken

med all säkerhet ett standardverk för all framtid både för lekmän och för specialister.

Stockholms läns hembygdsförbund nominerade boken *Elins tonårsdagbok – Grödinge 1874-1880*, redaktör: Barbro Gramén, utgiven av Grödinge Hembygdsförening, Balkong förlag. Tillsammans med två andra böcker; *Livet i en fjällby*, Härjedalens fornminnesförening och *Ludvika Lexikon*, Ludvika hembygdsförening, fick den ett hedersnämmande:

I Elins dagböcker får man inblick i det obekymrade sällskapslivet i samhällets översta skikt (på Nolingegård i Grödinge) under det halva årtionde som förflyter under hennes dagboksskrivande. Familjen umgås med grevar och baroner på middagar och andra bjudningar – ofta baler

med samhällets toppar på gästlistorna. Elins mor är musikalisk och de åker ofta in till Stockholm och lyssnar på de senaste operorna med kända solister. Boken är fylld av ögonblicksbilder som ger en känsla av närvaro och autenticitet. ♦

AP

En tidskrift för kultur och miljö.
Utgives av Stockholms läns hembygdsförbund.
Utkommer fyra gånger om året.
Ansvarig utgivare: Ordförande Anita Lundin.

POSTADRESS

Sabbatsbergsvägen 6, 113 61 Stockholm

REDAKTIONSGRUPP

Ann Pettersson, redaktör
ann@hembygd.se
Tel 08 30 21 80

Ingrid Jacobsson, vik redaktör
ingrid.jacobsson@bredband.net
Tel 070 572 35 24

Brittmarie Urve, skribent
urve@telia.com
Tel 070 817 61 67

Lennart Rosander, skribent
bclennart.rosander@gmail.com
Tel 070 759 58 99

Marcus Lundblad-Joons, formgivning
marcusjoons@gmail.com

VILL DU ANNONSERA?

e-post: ann@hembygd.se

VILL DU PRENUMERERA?

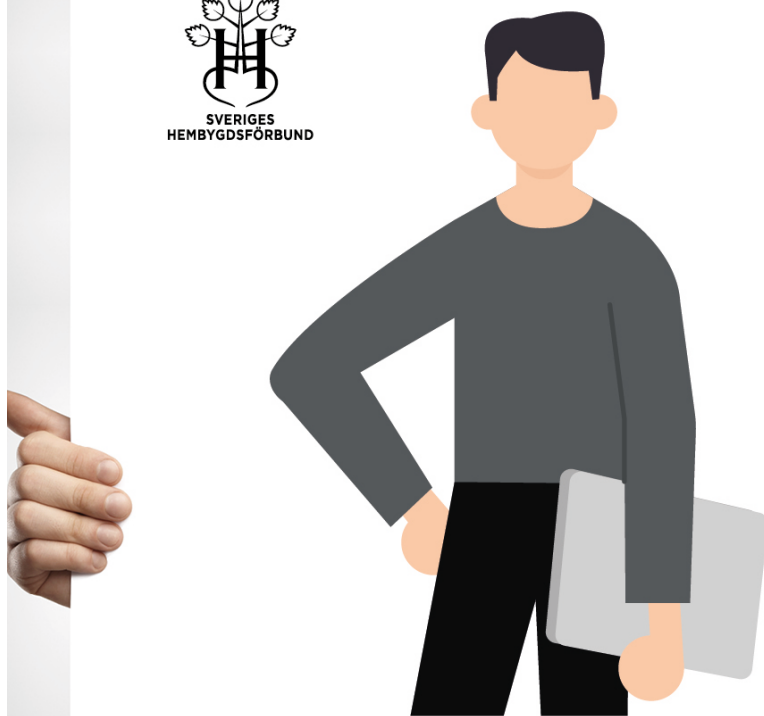
- Pris: 130 kr/år
- Studentpris: 80 kr/år
- Genom hembygdsförening: 80 kr/år
- Prenumeration till samtliga medlemmar i en hembygdsförening ger ett pris på 50 kr per medlem och år. Kontakta redaktör Ann Pettersson för mer information.

SÅ HÄR BESTÄLLER DU EN PRENUMERATION:

Sätt in beloppet för din prenumeration, (se ovan) på plusgirokonto: 58 83 56-6. Ange "Ledungen", ditt namn och din adress.

TRYCK

V-TAB VIMMERBY
ISSN 0348-4750

Grattis Ingarö!

Ingarö hbf, Skärgårdsmuseet och Utö hbf är först ut i Stockholms läns hembygdsförbund att certifiera sig som Säkra föreningsgårdar.

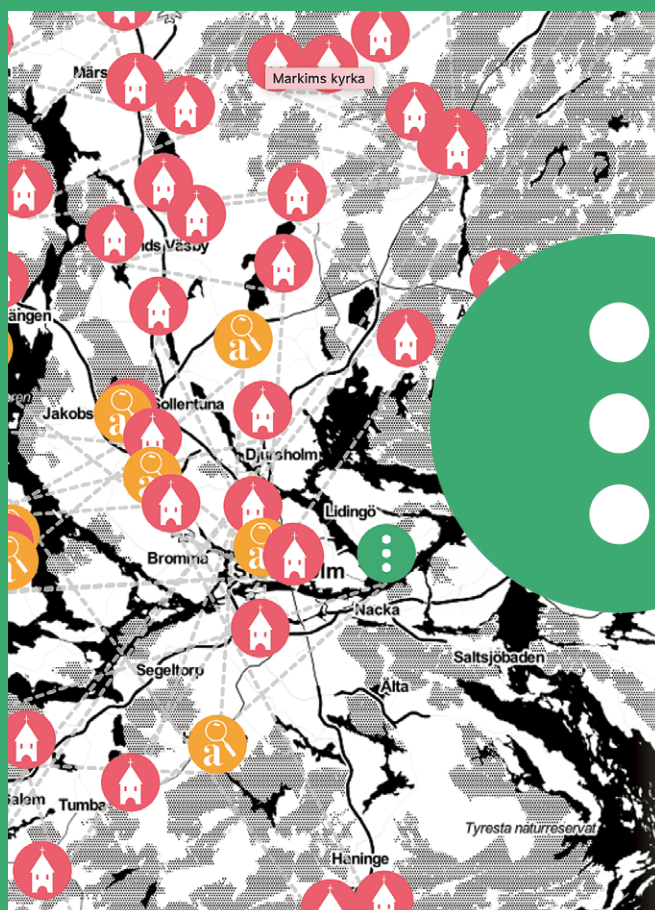
Gör som dem och bli experter på att förebygga skador och ta hand om er hembygdsgård. Ni belönas med en själv-riskcheck värde 9 500 kr att nyttja om ni drabbas av skada.

Läs mer och anmäl er
på sakerforeningsgard.se

0200-22 00 55 | forsakring@hembygdsforbundet.se

Posttidning B

Vid obeställbarhet retur till:
Stockholms läns hembygdsförbund
Sabbatsbergsvägen 6, 113 61 Stockholm

Medeltida kyrkor

– i Stockholms län

Ny digital temautställning
stockholmslansmuseum.se

STOCKHOLMS
LÄNS
MUSEUM